

Het landschap en de landschappelijke inpassing
van de luchtwachtoren 7Z3 te Schoonebeek

De inventarisatie en analyse van het landschap en de landschappelijke inpassing vond plaats in het kader van de restauratie en herbestemming van de luchtwachtoren te Schoonebeek en is verricht in opdracht van:

MAN Monumenten Advies
Dhr J.H. Eppinga
Emmakade NZ 79
8921 AG Leeuwarden

De inventarisatie en analyse is verricht door:

Bureau Scholtens
Landschapsonderzoek en advies

Mw drs. ing. L.M. Scholtens
Hoogeveenseweg 21
9435 TC Bruntinge
Tel. 0593 552805

November 2017

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. De ontstaan van het landschap rond Schoonebeek	9
3. Het cultuurlandschap van het Schoonebekerdiep en omgeving	13
4. Het landschappelijke ensemble en de camouflagewaarde van de LWT	17
5. Aanbevelingen landschappelijke inpassing	21
Kadastrale kaart	22
Literatuur	23

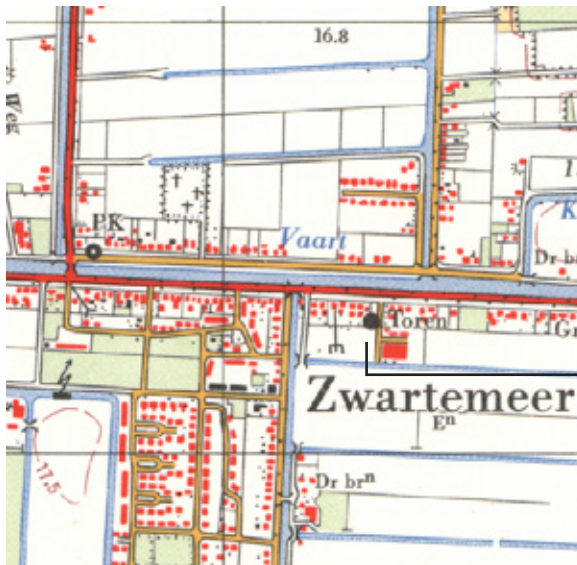

Afb. 1.1 Overzichtskaart van de luchtwachttorens en de driehoeken en kringen waartoe ze behoorden (bron: Dorpsarchief Kloosterhaar)

1. Inleiding

De luchtwachttorenpost 7Z3, hierna LWT genoemd, staat ten zuiden van Schoonebeek aan het Schoonebekerdiep (zie afb. 1.4). Deze beek is tevens de grens met Duitsland. In 1954, tijdens de koude oorlog, is de LWT in opdracht van het Korps Luchtwachtdienst gebouwd. Het betreft een betonnen raatbouwtoren type 1050. Dit getal is de hoogte van de toren tot de vloer van de observatiecabine. Ontwerper is de Haagse architect M. Zwaagstra (bron: www.provincialemonumentendenthe.nl).

De LWT maakte deel uit van de luchtwachtring Groningen en vormde met de luchtwachtpost in Emmen en een luchtwachttoren in Zwartemeer een driehoek van twee torens en een post. De letter Z in de codenaam 7Z3 van de LWT te Schoonebeek verwijst naar de code van de driehoek (afb. 1.1 op de pagina hiernaast). De luchtwachttoren in Zwartemeer is inmiddels verdwenen. Ook deze toren stond vlak bij de Duitse grens ten zuiden van de Verlengde Hoozeveense Vaart. Deze toren stond vermeld op de topografische kaart van 1964. Het pad richting deze toren is nog herkenbaar op de kaart van 2011 (afb. 1.2).

Afb. 1.2 De locatie van de voormalige luchtwachttoren te Zwartemeer.

Topografische kaart van 1964

De luchtwachttoren bij Zwartemeer wordt aangeduid met 'toren'.

Topografische kaart van 2011

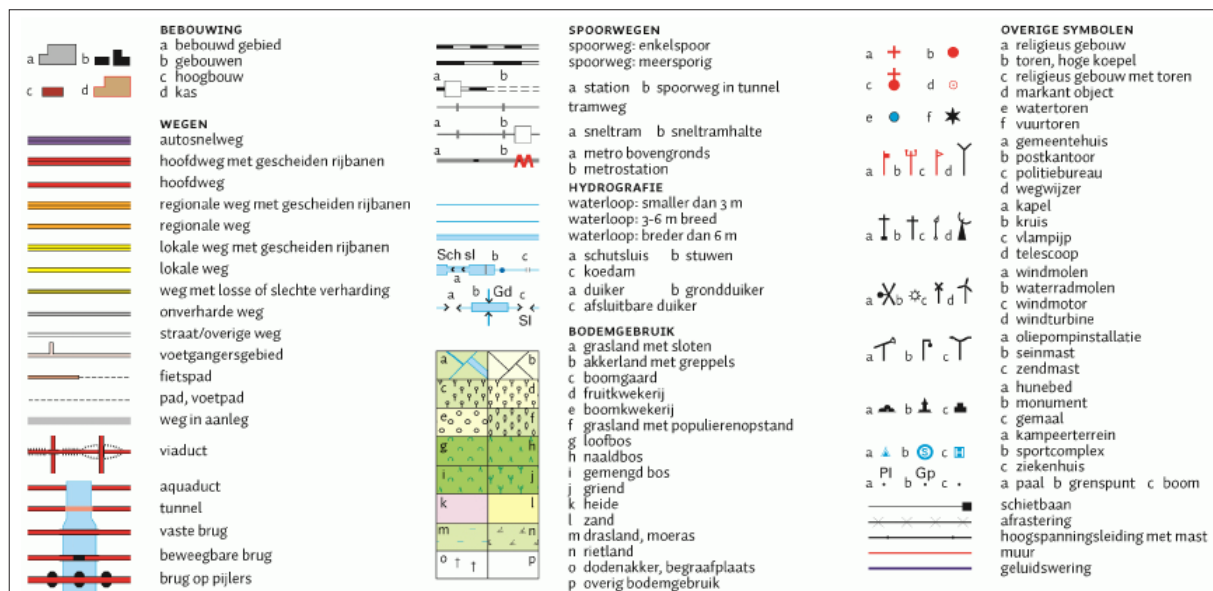
Pad richting voormalige luchtwachttoren bij Zwartemeer.

Zie volgende pagina voor locatie LWT te Schoonebeek

Afb. 1 Topografische kaart van 2005. Rode ster = op alle kaarten in het rapport de huidige locatie LWT

Oorspronkelijk zijn er 276 luchtwachttorens in Nederland gebouwd, waarvan 140 raatbouw. Op dit moment zijn er nog achttien over, waarvan twee in Drenthe.

Het systeem van luchtwachttorens werd in de koude oorlog opgericht als waarschuwings-systeem voor vijandelijke vliegtuigen uit met name de Sovjet-Unie. Wanneer deze vliegtuigen lager dan 1.500 meter vlogen, konden ze niet door een radar worden opgemerkt. De afstand tussen de posten bedroeg dan ook nooit meer dan 16 kilometer omdat 8 kilometer de maximale afstand was waarmee de vliegtuigen met het gehoor konden worden gelokaliseerd. Dit betekent dat de LWT dus een kijk- en luisterpost was. De functie was dus zicht op het landschap zonder zelf gezien te worden door de vijand. Daarnaast was ook de afstand tot wegen en bebouwing van belang om de vijandelijke vliegtuigen te kunnen horen.

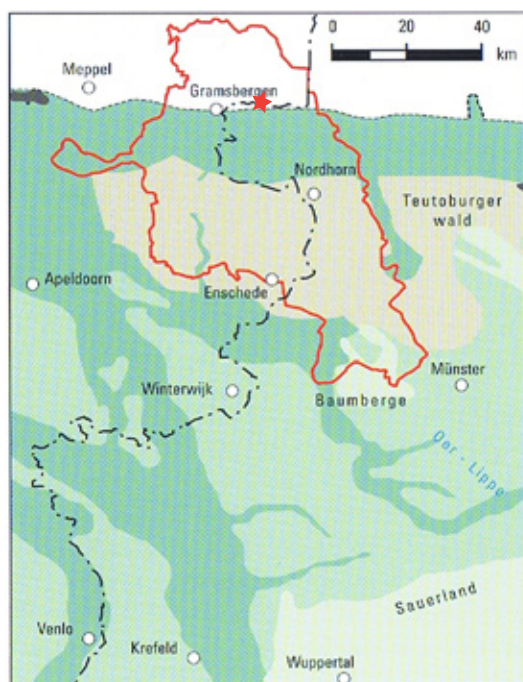
De LWT is een provinciaal monument. Eén van de redenen waarom de LWT wordt voor de provincie Drenthe van belang is de *“ensemblewaarde van de observatiepost als zijnde onderdeel van een groter netwerk van luchtwachtposten over heel Nederland en specifiek met de enige andere post in Drenthe in Echten; vanwege de relatie van het object met het omliggende en voor dit doel aangelegde camouflagegroen”* (www.provinciaalmonumentendrenthe.nl).

De LWT staat op dit moment in een bomengroep van hoog uitgegroeide populieren. Het terreintje is afgeschermd door hekken omdat de LWT is aangetast door betonrot. In het geval van herbestemming, bijvoorbeeld uitkijktoren, dient de LWT dus te worden gerestaureerd. Gegeven de ensemblewaarde dient de LWT ook na de restauratie landschappelijk te zijn ingepast. Vooral de camouflage in het landschap is dan van belang. Deze landschappelijke inpassing staat in dit rapport centraal.

Inzicht in de karakteristieken van het landschap tijdens de koude oorlog in vergelijking met het huidige landschap zijn een voorwaarde om een oordeel over de landschappelijke inpassing te kunnen geven. Eerst zal dan ook een korte schets worden gegeven van het ontstaan van het natuurlijke landschap. Vervolgens wordt ingegaan op de historische karakteristieken van het cultuurlandschap van het Schoonebekerdiep en omgeving. Na deze kenschetst van het landschap zal de ensemble- en camouflagewaarde van de LWT in het landschap van de jaren vijftig van de vorige eeuw worden vergeleken met de waarde in het huidige landschap. Op basis van de voorgaande analyse zullen dan aanbevelingen voor de landschappelijke inpassing worden gedaan.

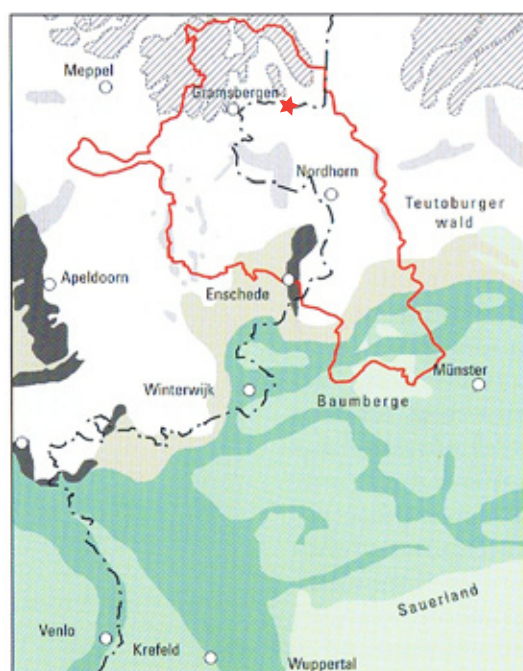
Fasen in de ijsbedekking tijdens de laatste twee ijstijden, het Saalien en Weichselien

Afb. 2.1: Saalien 190.000 BP

Afb. 2.2: Saalien 180.000 BP

Afb. 2.3: Saalien 150.000 BP

Afb. 2.4: Weichselien 30.000 BP

Legenda

landijs	ijsrandvlakte
stuwwal	laagland
overreden stuwwal	rivierdal (vlakte)
keileem plateaus	hoogland
subglaciaal rivierdal	stroomgebied van de Overijsselse Vecht
★ LWT Schoonebeek en omgeving	

Bron: Atlas van de Vecht

2. Het ontstaan van het landschap rond Schoonebeek

Het landschap rondom de LWT te Schoonebeek is vooral ontstaan en gevormd tijdens de laatste twee ijstijden, het Saalien en Weichselien, en de periode daarna, het warmer wordende Holocene.

Tijdens de voorlaatste ijstijd, het Saalien (370.000 – 130.000 BP¹), breidde het ijs vanuit Scandinavië zich in verschillende fases in zuidelijke richting uit tot over Noord-Nederland. In deze periode werd ten noorden van Schoonebeek de Hondsrug en de Hunzelaagte gevormd. Daarnaast had de uitbreiding van de ijskap ook grote gevolgen voor de loop van de rivieren in Nederland en Duitsland en daarmee ook het Schoonebekerdiep (bron: Atlas van de Vecht). Rivieren als de Rijn, Vecht, Weser, Lippe en Elbe, die voor die tijd naar het noorden en noordwesten hadden gestroomd, werden nu geblokkeerd door de ijsmassa's. Hierdoor werden ze gedwongen om langs de ijsrand te lopen waardoor hun stroom richting het westen verschoof (afb. 2.1). Er ontstonden kilometers brede maar ondiepe rivierdalen langs de ijsrand, ook wel 'oerstroombalen' genoemd. Het huidige Schoonebekerdiep lag in die tijd aan de noordzijde van het oerstroombal van de Vecht. Deze liep vanuit Duitsland richting het huidige Alkmaar en vandaar nog honderden kilometers door in het huidige Noordzeegebied.

Nadat het stroombal van de Vecht was gevormd breidde de ijskap zich in een volgend stadium nog verder zuidwaarts uit en drukte het zand en grind voor zich uit waardoor stuwwallen werden gevormd. Een dergelijke stuwwal ontstond bij het huidige Nordhorn. Toen de ijskap zich nog verder zuidelijk uitbreidde werden de eerder gevormde stuwwallen overreden en daarmee afgevlakt (afb. 2.2).

Ongeveer 150.000 geleden kwam de ijskap in Midden-Nederland tot stilstand en waren de stuwwallen van Nijmegen en de Veluwe gevormd (afb. 2.3). Dit betekent dat het hele oerstroombal van de Vecht en daarmee dus ook het Schoonebekerdiep bedekt was met een dikke laag ijs. Echter, in de zomer liep het smeltwater vanaf het ijsoppervlak via spleten en gaten naar beneden waar het zich concentreerde in smeltwaterstromen, ook wel subglaciale rivieren genoemd. Een dergelijke rivier volgde min of meer het oude oerstroombal van de Vecht. Aan het eind van het Saalien, toen het warmer werd en het landijs ging smelten, ontstonden grote smeltwaterstromen van vele kilometers breed die zand en grind meevoerden. Het huidige Vechtdal strekte zich weer noordwaarts uit, tot en met het huidige Schoonebekerdiep.

Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien (115.000 – 10.000 BP) bereikte het landijs Nederland niet. In deze ijstijd werden koude perioden afgewisseld met minder koude perioden waardoor de oerstroombalen uit het Saalien de ene keer weer werden uitgediept en de andere keer weer werden opgevuld met zand. In de koudste periodes was in Nederland sprake van een poolwoestijnvlakte en in de 'warmere' periodes heerste hier een toendraklimaat. De Noordzee lag grotendeels droog.

In de koude, droge periodes werd de waterstroom uit Duitsland zo klein dat de geulen en zandbanken van het oerstroombal van de Vecht droog kwamen te liggen. Tijdens het smeltseizoen concentreerde zich het smeltwater zich in een veel kleinere stroom.

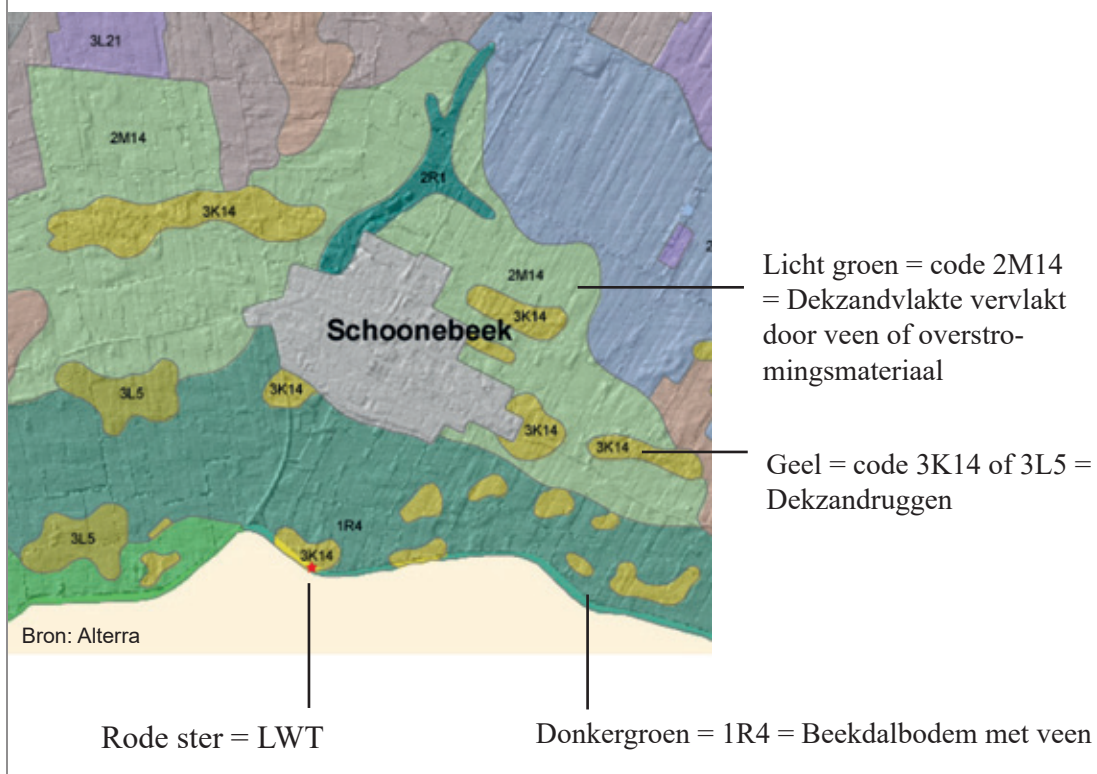
Zo ontstonden in het ooit veel bredere oerstroombal van de Vecht kleinere laagten die uiteindelijk de dalen van de huidige Vecht, Regge, Schoonebekerdiep, Reest en Dinkel werden (afb. 2.4). Zo kreeg het Schoonebekerdiep zijn eigen loop.

Door de koude en droogte verstoof de wind veel zand waarbij vooral het fijnere zand over grote afstanden werd verplaatst. Hierdoor werd een dik pakket zwakgolvend (stuif)zand, ook wel dekzand genoemd, afgezet. Aan het eind van het Weichselien was in het gebied rondom Schoonebeek dan ook sprake van een vrij open steppegebied met een zwak golvend terrein

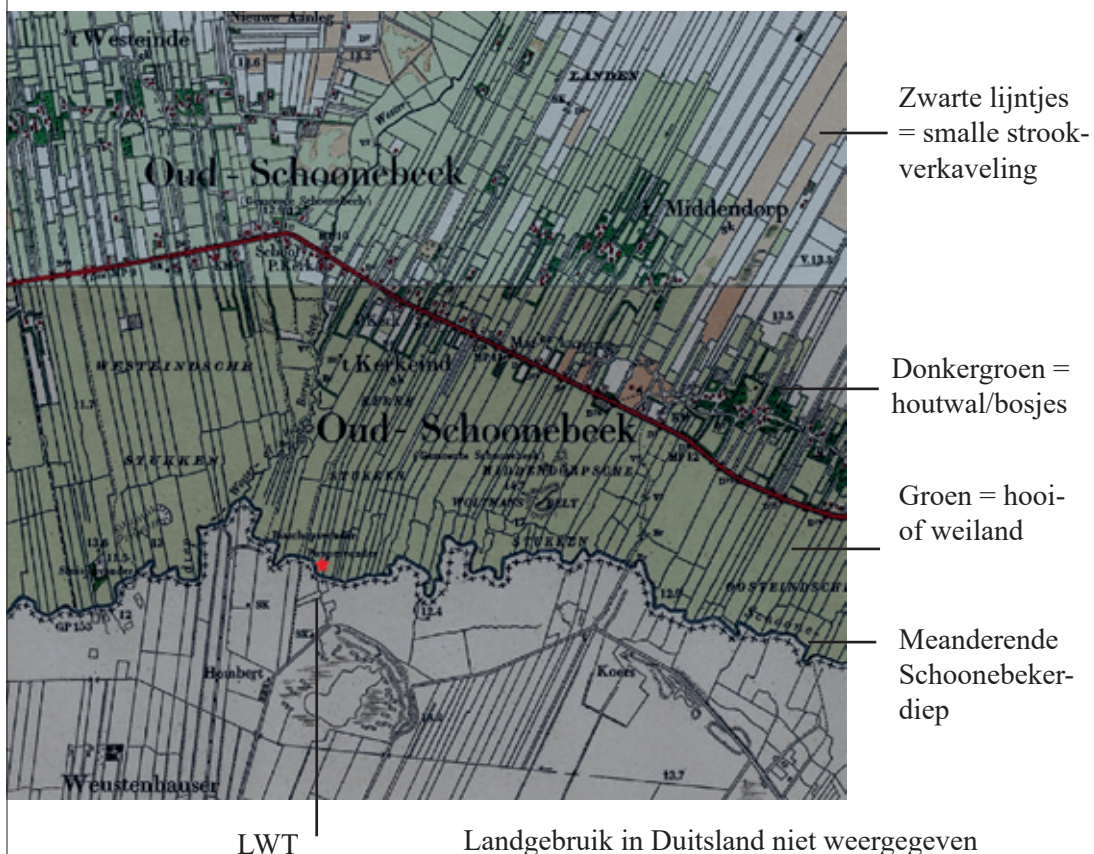
---

¹ BP = Before Present = vóór 1950

Afb. 2.5 Geomorfologische kaart:

Afb. 2.6 Chromotopografische kaart rond 1900

van dekzandkopjes en –ruggen en beekdalen zoals die van het Schoonebekerdiep. De LWT is gesitueerd aan de rand van een dergelijke kleine dekzandkop (afb. 2.5).

Vanaf het begin van het Holoceen (10.000 BP – thans), de warmer wordende periode waarin we ons nu nog bevinden, is de gebied langzaam overdekt geraakt met veen.

In de periode tussen 9000 en 5500 v. Chr. smolt onder invloed van het warmer wordende klimaat de ijskap en steeg de zeespiegel heel snel, met ongeveer 60 – 75 cm per eeuw (bron: Atlas Holoceen). Hierdoor ontstonden vooral langs de kust en de rivierdelta van de Rijn en Maas moerassen en vond veenvorming plaats. Naarmate de zeespiegel verder steeg breidden deze (veen)moerassen zich verder landinwaarts uit.

De stijgende zeespiegel had ook een hogere grondwaterstand tot gevolg waardoor ook de hoger gelegen oostelijke delen van Nederland natter werden. Dit betekent dat niet alleen langs de kust maar ook in de omgeving van Emmen zich lokaal veen kon ontwikkelen en dan met name in gebieden met een slechte afwatering. Hoewel in de periode 9000 – 5500 v. Chr. in grote delen van hoog Nederland dus nog geen sprake van (sterke) veengroei, veranderde het landschap wel en dan vooral de begroeiing. Van een open steppelandschap veranderde het via een landschap met dennenberkenbossen in een landschap met gemengde bossen waar veel lindes, essen, esdoorns en eiken groeiden. In de lagere, nattere beekdalen zoals het Schoonebekerdiep en de veenbeekjes Barger- en Ellenbeek ontwikkelden zich broekbossen met wilg en els en zegges (grassen).

In de periode tussen 5500 en 3850 v. Chr. steeg de zeespiegel verder, zij het aanzienlijk minder snel. Ook in het gebied waar nu Schoonebeek ligt, zorgde deze combinatie van stijgende zeespiegel en grondwaterstand en daarmee verslechtering van de lokale afwatering voor een toenemende veenvorming. Hierbij was sprake van een zichzelf versterkend proces; hoe meer veen er groeide, hoe slechter de afwatering werd en dat bevorderde weer de veengroei. Rond 3850 v. Chr. was het gebied ten noorden van Schoonebeek dan ook bedekt met een laag hoogveen. Ook in de eeuwen daarna zette de veengroei door en vormden zich in de loop der eeuwen metershoge veenkoepels met een doorsnede van enkele kilometers. De hoogvenen hebben zich tot in de (vroege) Middeleeuwen uitgebreid. Aan de rand van dit veengebied, bij het Schoonebekerdiep waar de afwatering beter was, lagen broekbossen en laagveen.

Hoewel eerder al jagers en vissers door het gebied trokken, vestigden zich pas in de late Middeleeuwen zich voor het eerst permanente bewoners in de omgeving van het Schoonebekerdiep. Uit onderzoek is gebleken dat de eerste kolonisten van hoogveengebieden zich vestigden op de overgang tussen het beekdal en het hoogveen (zie Elerie, 1982). Vanaf de Middeleeuwen heeft de mens ingegrepen en het natuurlijke beekdallandschap veranderd in een cultuurlandschap.

De conclusie is dat de LWT in een beekdallandschap staat dat al is ontstaan in de voorlaatste ijstijd. Nadien is het beekdal nog regelmatig van gedaante verwisseld. Op het moment dat de mens zich hier in de late Middeleeuwen vestigde stroomde hier het Schoonebekerdiep aan de rand van een groot veenmoeras; het Bourtanger veen. Vanaf de Middeleeuwen heeft de mens meer in meer ingegrepen en het beekdal in cultuur gebracht.

Afb. 3.1 Topografische kaart 1935

Wit = bouwlandperceeltjes

Landsgrens volgt nog oude beekloop

Schoonebekerdiep recht getrokken

Afb. 3.2 Topografische kaart 1954

Dorpsuitbreiding Schoonebeek

Ja-knikkers. Wegen richting ja-knikkers volgen oude verkaveling

LWT. Bochtje in weg mogelijk oude beekloop en grens

Landgebruik in Duitsland staat voor het eerst op de kaart

Afb. 3.3 Topografische kaart 1963

Doorgaande weg van Nieuw-Amsterdam naar Emlichheim

LWT staat op de kaart vermeld als toren

Bosstrook evenwijdig aan de doorgaande weg

3. Het cultuurlandschap van het Schoonebekerdiep en omgeving

De eerste kolonisten die zich permanent in het gebied vestigden troffen een nat en vrij onherbergzaam landschap aan. Hoewel een exact beeld van de oorspronkelijke natuurlijke gesteldheid ontbreekt, mag er van worden uitgegaan dat in het beekdal van het Schoonebekerdiep vrij ondoordringbare broekbossen lagen met onder andere wilg en els en met grassen als ondergroei. Het grote hoogveenmoeras ten noorden van het Schoonebekerdiep was zo nat dat hier sprake was van een open boomloos landschap.

Zoals gezegd vestigde de eerste bewoners van het gebied zich op de overgang van beek naar het hoogveen. Uit de geomorfologische kaart blijkt dat men zich bij Schoonebeek vestigde op de aanwezige dekzandruggen en –koppen in het overgangsgebied van beek naar veen (afb. 2.5). Onduidelijk is waarom men bepaalde dekzandruggen wel en andere niet heeft gekozen als eerste vestigingsplaats. Of het dekzandkopje waar nu de LWT staat ooit bewoond is geweest is dan ook niet bekend.

Het veen en het beekdal rondom Schoonebeek is vooral voor agrarische doeleinden ontgonnen. In een later stadium is het veen niet, gedeeltelijk of geheel afgegraven waardoor her en der nog veenlagen aanwezig zijn. Dit in tegenstelling tot andere delen van de gemeente Emmen en andere veenkoloniën waar het veen wel volledig is afgegraven.

In de Middeleeuwen waren de beekdalen nog grotendeels onverkaveld en werden ze begraasd door dorpskudden. Vanaf de Middeleeuwen werd actief ingegrepen op de waterhuishouding en raakten de beekdalen meer en meer ontbost. Zo werden vanaf het veen smalle sloten richting de beek gegraven waarbij rekening werd gehouden met het hoogste punt op het veen en de stroomrichting van de beek. Op deze manier maakte men gebruik van de natuurlijke afhelling van het veen. Hoogveen is koepelvormig en het water stroomde zo vanzelf van de veenkoepel af richting het Schoonebekerdiep. Het resultaat is dat er een smalle strookverkaveling richting beek is ontstaan die zeer karakteristiek is voor Schoonebeek en omgeving en die tot op de dag van vandaag nog herkenbaar is in het veld (zie afb. 2.6, 3.1 t/m 3.6). In de directe omgeving van de beek waar het vrij nat was, was het land in gebruik als hooiland. De iets hogere en drogere beekdalgronden waren in gebruik als weiland. Deze weilandpercelen werden gescheiden door houtwallen of heggen (zie afb. 2.6).

Rond 1900 was het landschap waar nu de LWT staat een open beekdallandschap met smalle slootjes richting de meanderende beek (afb. 2.6). Het beekdal van het Schoonebekerdiep was in gebruik als hooi- of weiland (groen op de kaart). In de directe omgeving van de plaats waar nu de LWT staat waren twee beekovergangen, de Bisschopsvonder en Poppesvonder genoemd. Deze verbonden twee voetpaden tussen Schoonebeek en Duitsland. Ten westen van de LWT waterde de Wester- of Bargerbeek af in het Schoonebekerdiep. Ruim een kilometer noordelijk lag de lintbebouwing van het dorp dat tot 1952 nog Oud-Schoonebeek heette.

In de periode 1930 – 1935 is het Schoonebekerdiep volledig rechtgetrokken. De kaart op pagina hiernaast laat zien dat de toenmalige landsgrens nog de oude loop van de beek volgde (afb. 3.1). Ook de Wester- of Bargerbeek was rechtgetrokken. Hoewel her en der wel perceeltjes bouwland in het open beekdal lagen (wit op de kaart) was het nog steeds voornamelijk in gebruik als hooi- of weiland.

De LWT in 1954 gebouwd. De toren staat nog niet op de topografische kaart van 1955 vermeld (afb. 3.2). De mogelijke verklaring is het tijdsverschil tussen kartering en publicatie. Ook kan het om militaire redenen niet zijn weergegeven. De topografische kaart van 1955 geeft voor het eerst het landgebruik in Duitsland weer zodat ook inzicht wordt gegeven in het landschap ten zuiden van de beek.

Het landschap rond 1955 was niet meer alleen een agrarisch landschap. Aan de Nederlandse

Afb. 3.4 Topografische kaart 1975

Dorpsuitbreiding

LWT als uitzichttoren vermeld

Toenemende oliewinning in Duitsland

Bosuitbreiding

Afb. 3.5 Topografische kaart 2005

Dorpsuitbreiding op beekdalbodem

Jaknikkers in Nederland verdwenen; oliewinning gestopt

Toenemend aantal percelen bouwland

Jaknikkers in Duitsland zijn gebleven

Afb. 3.6 Topografische kaart 2012

Verdere dorpsuitbreiding op beekdalbodem

Herstart oliewinning met 'torens'

Geen gegevens Duitsland

zijde van het beekdal stonden inmiddels meerdere jaknikkers nadat in 1943 hier een olievondst was gedaan. Ook waren er wegen richting deze ja-knikkers aangelegd. Deze wegen sloten veelal aan op de oude perceelsgrenzen. Ook langs het Schoonebekerdiep was ten behoeve van de aardoliewinning een weg aangelegd. Bijzonder detail is het afwijkende bochtje in de weg bij de LWT. Het lijkt of de weg hier de voormalige landsgrens (dus beekloop) volgt. Voor het overige is de rechtgetrokken beekloop wel de landsgrens geworden. In de bocht, bij de ja-knikker staat nu een bosje vermeld.

Ten noorden van de LWT was achter de oude lintbebouwing een tweede lint ontstaan.

Desondanks bevond zich de bebouwing nog ruim een kilometer van de LWT.

In Duitsland, minder dan een kilometer ten zuiden van de LWT ligt Wöstenreich. Hoewel dit gebied ook op eerdere topografische kaarten werd weergegeven, laat de kaart van 1955 zien dat het een gebied is met waterplassen, heide (roze), zand (geel) en bos. Verder is in zowel Duitsland als Nederland het beekdal vooral in gebruik als weiland met her en der een bouwlandperceel. Dit betekent dat de toren vooral in een 'groene vlakte' stond.

Op de topografische kaart van 1963 wordt de LWT met de term 'toren' weergegeven. In de periode 1955 – 1963 is voor het eerst een doorgaande weg tussen Nederland en Duitsland aangelegd en wel van Nieuw-Amsterdam via Schoonebeek naar Emlichheim. Bij de grensovergang zijn bosjes aangelegd en is in Duitsland evenwijdig aan de weg een strook beplanting aangelegd. Ook is in Duitsland de aardoliewinning op gang gekomen en zijn ook ten zuiden van de LWT ja-knikkers verschenen. Het beekdal is nog steeds voornamelijk in gebruik als weiland.

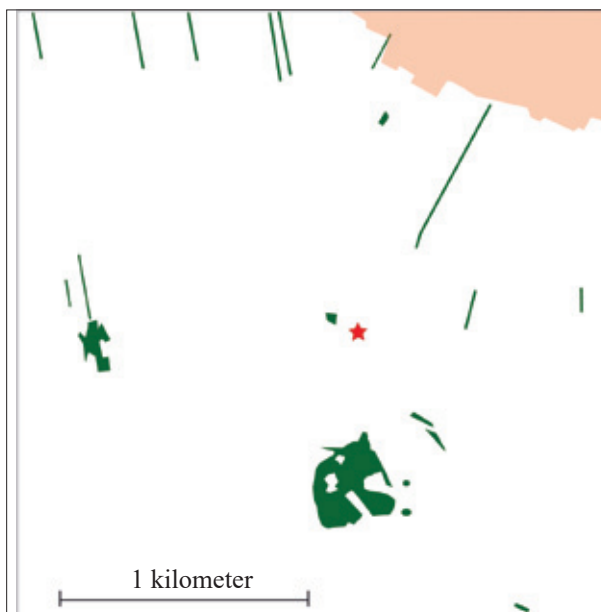
Ruim tien jaar later, rond 1975, zijn er elementen aan het landschap toegevoegd (afb. 3.4). Zo is in Duitsland direct ten zuiden van de LWT het aantal ja-knikkers flink toegenomen. Tegelijkertijd is hier ook het bos van Wöstenreich in omvang toegenomen. Ten noorden van de LWT is het dorp Schoonebeek in zuidelijke richting uitgebreid. Ook zijn enkele percelen weiland omgevormd tot bouwland. Veelal is een dergelijke omvorming in beekdalen mogelijk geworden door verlaging van de grondwaterstand. Gras kan op relatief natte gronden groeien, terwijl veel bouwlandgewassen lagere grondwaterstanden (en meer bemesting) nodig hebben om te groeien. De visuele consequentie van een dergelijke omvorming is dat een gebouw als de LWT niet meer in een 'egaal groen tapijt' van gras kwam te liggen. Bouwland is 's winters immers meestal zwart en in de zomer is het, afhankelijk van het gewas, hoog (maïs) of laag (bieten, aardappelen) begroeit met een ander soort groen.

Dit laatste effect, versnippering van het landgebruik en daarmee visuele beeld door een toename van bouwlandpercelen verspreid over het gebied, vond ook in de decennia daarna plaats. In 2005 was het areaal bouwland ook in Nederland zichtbaar toegenomen (afb. 3.5). Overigens bleef de smalle strookverkaveling wel bestaan. Op de topografische kaarten na 1975 wordt de LWT al niet meer vermeld.

In 1996 stopte de Nederlandse aardolie Maatschappij (NAM) hier met de oliewinning omdat het naar boven halen van de stroperige olie onrendabel werd. Aan de Nederlandse zijde stonden anno 2005 dan ook geen jaknikkers meer. Dit in tegenstelling tot Duitsland waar tot op de dag van vandaag nog steeds veel ja-knikkers staan. Daarnaast is in Duitsland de lijnvormige beplanting in de vorm van bomenrijen en bosstroken toegenomen. Het areaal bouwland is zowel in Nederland als Duistland verder uitgebreid. In Duitsland is tegenwoordig minder dan de helft van de percelen nog weiland.

Ten noorden van de LWT is vooral de verdere dorpsuitbreiding van Schoonebeek van visueel belang.

Na 2005 hebben twee ontwikkelingen het landschappelijke beeld verder veranderd (afb. 3.6). De eerste ontwikkeling is de herstart van de oliewinning. Op 24 januari 2011 ging de

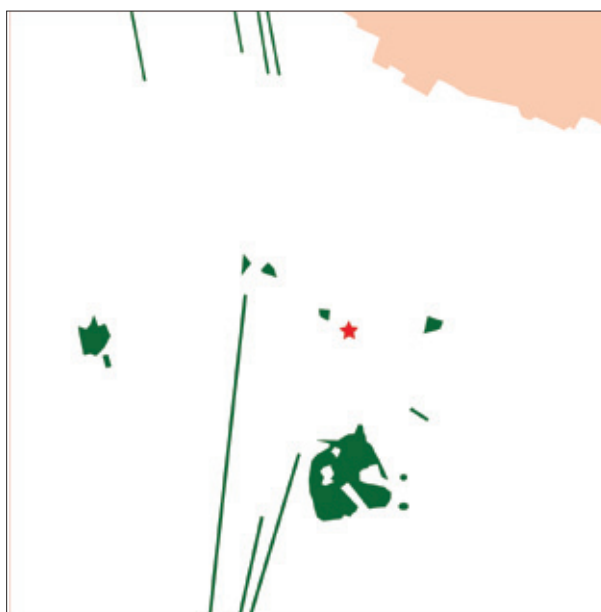

Afb. 4.1 Situatieschets bebouwing en groen in 1954

Lichtrood = bebouwing van Schoonebeek

Donkergroen: Opgaande beplanting in het landschap

Rode ster; LWT in een open landschap

Afb. 4.2 Situatieschets 1963

Lichtrood = bebouwing van Schoonebeek

Donkergroen: Opgaande beplanting in het landschap

Rode ster; LWT in een open landschap

oliewinning door middel van stoominjectie officieel weer van start. Hierbij worden geen ja-knikkers gebruikt maar ‘olietorens’ (zie foto 1). Deze ‘torens’ zijn niet alleen hoger dan ja-knikkers maar vormen ook, evenals de LWT, een opgaand, rechthoekig, element in het landschap. Ook in de directe omgeving van de LWT staan twee van dergelijke installaties. Een tweede ontwikkeling is de voortgaande dorpsuitbreiding van Schoonebeek. Ook na 2005 is de bebouwing nog toegenomen is staat het dorp inmiddels op een afstand van circa 500 meter van de LWT. Tenslotte zijn op het perceel naast de LWT volkstuintjes aangelegd. Al met al heeft de directe omgeving een meer ‘dorps’ aanblik heeft gekregen.

De eindconclusie is dat het landschap rondom de LWT een dynamisch landschap is waar in de loop der tijd elementen zijn verdwenen maar waar vooral andere elementen zijn toegevoegd. In de volgende paragraaf zullen de consequenties van deze landschappelijke dynamiek voor de ensemble waarde en daarmee landschappelijke inpassing worden besproken.

4. Het landschappelijke ensemble en de camouflagewaarde van de LWT

De LWT is gebruikt in de periode 1954 – 1964. Zoals gezegd is de LWT is een provinciaal monument mede om zijn ensemblewaarde. In deze ensemblewaarde staat de relatie met de directe omgeving van camouflagegroen centraal. De bossage van populieren is in die tijd speciaal aangeplant voor de camouflage. Deze beschrijving van de ensemblewaarde leidt tot de volgende vragen: Wat betekende camouflage in het landschap van de tijd dat de LWT in functie was? Is nog steeds sprake van camouflage en ensemblewaarde in de huidige landschappelijke situatie?

Voor het beantwoorden van deze vraag is eerst de in 1955 en 1963 aanwezige opgaande beplanting zoals bos(jes), houtwallen en bomenrijen in kaart gebracht (afb. 4.1 en 4.2). Zoals in de vorige paragraaf al is beschreven was in die tijd sprake van een open beekdallandschap met voornamelijk weidegronden. In de omgeving van de LWT stond in Duitsland een wat groter bos en in Nederland verspreid wat plukjes bos. Na 1955 zijn enkele stroken groen in Duitsland aangeplant, waarschijnlijk in verband met de aanleg van de doorgaande weg. De aanwezige openheid in die tijd leidt tot de conclusie dat een toren zonder opgaande beplanting in een dergelijk landschap veel te veel zou opvallen. Vergelijkbaar met de andere kleine bosjes aan de Nederlandse kant van het Schoonebekerdiep is de keuze voor een aantal bomen rondom de LWT dan ook begrijpelijk. In visueel opzicht zou het immers ook op een klein bosje gaan lijken. Hoewel niet bekend is waarom voor populieren is gekozen, is deze keuze wel te beredeneren. In de eerste plaats groeien populieren erg snel waardoor de beoogde camouflage ook in een relatief korte periode kon worden bereikt. Daarnaast komen populieren in het grootste deel van Nederland voor en dan vooral in het rivierengebied. Hoewel populieren in mindere mate in beekdalen voorkomen, heeft men in die tijd het gebruik van populieren toch passend gevonden in het beekdallandschap van het Schoonebekerdiep. De conclusie is dat in die tijd een bosje rondom de LWT een hoge camouflagewaarde in het aanwezige open landschap had.

Wanneer het landschap en het camouflagegroen rondom de LWT uit de periode 1954 – 1964 wordt vergeleken met de periode 2005 – 2017 dan vallen een aantal zaken op: In de eerste plaats is de openheid van het beekdallandschap rondom de LWT afgenomen. De opgaande beplanting zoals bosjes, singels, bomenrijen en groenstroken is in de tussenliggende periode namelijk behoorlijk toegenomen (zie afb. 4.3). Zoals eerder genoemd is daarnaast de bebouwing de LWT tot circa 500 meter genaderd en zijn er installaties voor de oliewinning verschenen die lijken op ‘torens’. Hoewel de karakteristieke smalle strookverkaveling nog wel herkenbaar aanwezig is, is

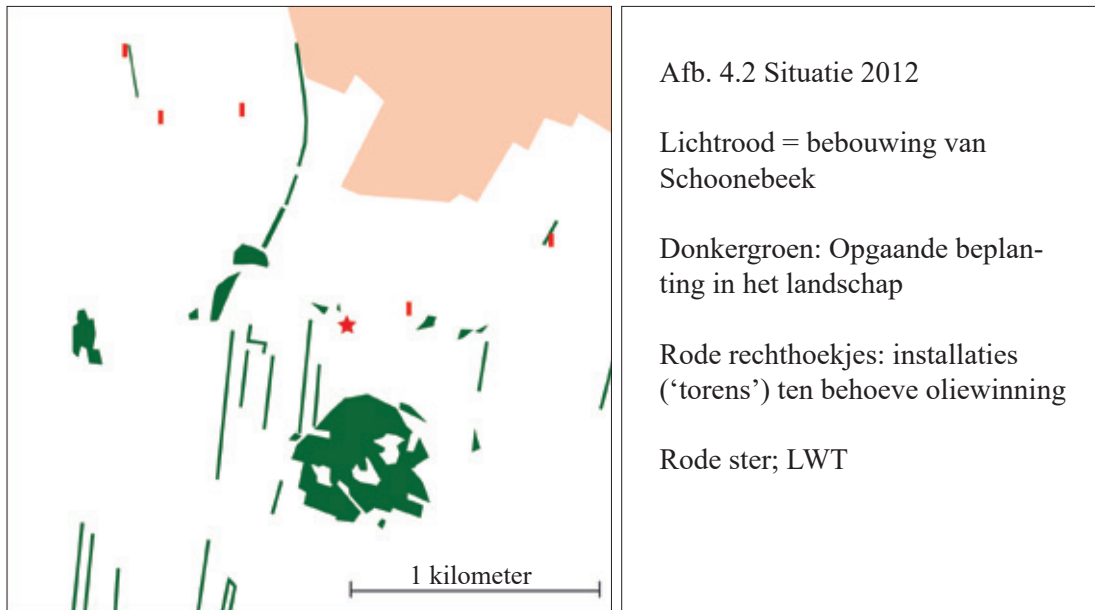

Foto 2. Volkstuinen op kavel naast de LWT

het areaal bouwland ten koste van weiland toegenomen. Daarnaast is het perceel naast de LWT in gebruik als volkstuincomplex(je) met bijbehorende kleine schuurtjes om het tuingereedschap in op te bergen (zie foto 2). Al met al is de variatie aan landgebruik toegenomen en is in visueel opzicht het landschap verdicht.

Een tweede aspect is de snelle groei van de populieren ertoe geleid dat deze ver boven de LWT zijn uitgegroeid (zie foto voorkant rapport). Hierdoor ontnemen de populieren de mogelijkheid om vanuit de LWT over het landschap uit te kijken. Dit terwijl de LWT is gebouwd om vliegtuigen van verre te horen en te zien. De populieren zijn de (militaire) doelstelling van de toren als het ware ‘boven het hoofd’ gegroeid.

Bovendien valt de huidige hoge bomengroep van alleen populieren rondom de LWT juist op omdat er in de omgeving verder geen populieren staan. De meeste singels en bos(jes) in de directe omgeving bestaan namelijk uit een soortenrijker geheel van struiken en bomen (zie foto 3). Tijdens een oriënterend veldonderzoek zijn boomsoorten als es, els, esdoorn en veldesdoorn aangetroffen en struiken als hazelaar, prunus en meidoorn. In het huidige landschap vermindert een bomengroep van populieren van dezelfde hoogte dus eerder de camouflagewaarde dan dat zij er aan bijdraagt.

Tenslotte moet ook de leeftijd van de populieren in ogenschouw worden genomen.

Aangenomen dat de populieren in 1954 zijn aangeplant, dan zijn ze nu 63 jaar. Gemiddeld genomen zijn populieren tussen de 30 en 40 jaar ‘volwassen’. Gesteld kan worden dat vanaf circa 40 jaar populieren niet veel hoger zullen groeien en de ‘ouderdomsfase’ ingaan. In het geval van populieren betekent dit een toenemende kans op takbreuk. Dit geldt dus ook voor de 63 jarige bomen rondom de LWT waardoor er een kans op beschadiging van de toren door vallende takken aanwezig is. Er zullen zeker populieren zijn van honderd jaar of ouder. Echter, het merendeel bereikt een leeftijd van circa 80 jaar.

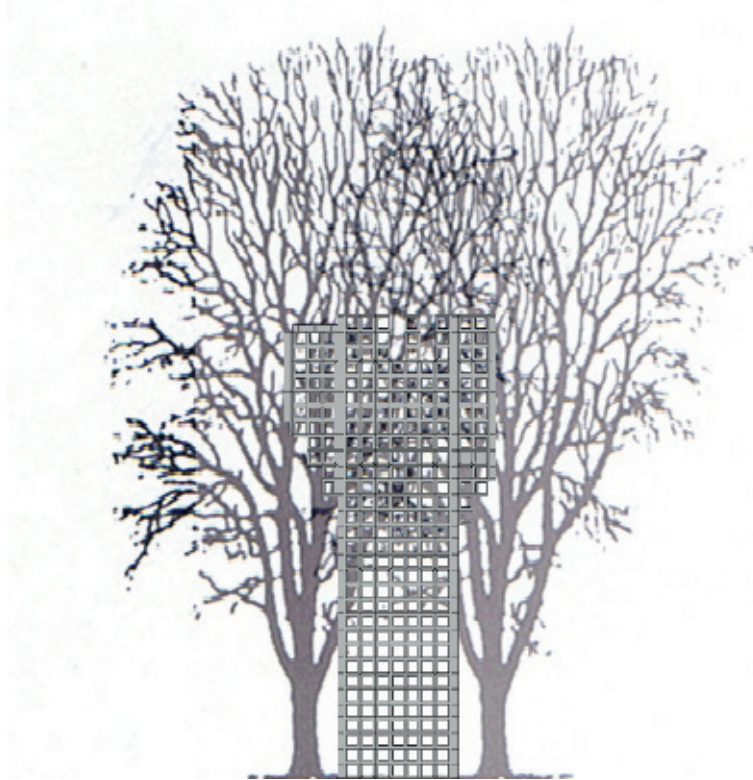
Voornoemde leidt tot de volgende aanbevelingen voor de korte en lange termijn.

Foto 3. Impressie opgaande beplanting in de directe omgeving van de LWT

Gestileerde impressie van de LWT met (te) hoge bomen waardoor het uitzicht wordt belemmerd en de oorspronkelijke functie, observatie, niet meer mogelijk is.

Gestileerde impressie van de LWT met bomen en struiken waardoor uitzicht weer mogelijk is en de oorspronkelijke functie, observatie, wordt hersteld. Het gebruik van bomen en struiken sluit beter aan op de beplanting in de directe omgeving.

5. Aanbevelingen voor de landschappelijke inpassing

Bij de aanbevelingen voor de landschappelijke inpassing wordt een onderscheid gemaakt tussen de korte en de lange termijn. Met korte termijn wordt hier de periode bedoeld voordat de restauratie is afgerond. Met lange termijn wordt de periode erna bedoeld.

Voor de korte termijn dient er ten aanzien van de bomengroep van populieren een keuze te worden gemaakt tussen ‘niets doen’, ‘snoeien’ of ‘verwijderen én opnieuw beginnen’.

In het ‘niets doen’ scenario wordt de kans op takbreuk en daarmee eventuele beschadiging van de LWT voor lief genomen. Daarnaast zal de toren niet kunnen dienen als uitzichttoren omdat de populieren het zicht op het landschap belemmeren. Dit is in strijd met het oorspronkelijke doel van de LWT. Tenslotte sluit een bomengroep van populieren niet aan op de aanwezige beplanting van het huidige beekdallandschap van het Schoonebekerdiep. Op basis van deze argumenten wordt het ‘niets doen’ scenario dan ook niet de aanbevolen.

In het scenario ‘bomen snoeien’ zal de camouflage en daarmee ensemblewaarde eerder af- dan toenemen. Er ontstaat dan namelijk én een bomengroep van populieren, een boomsoort die niet aansluit bij de overige beplanting in het landschap én een boomvorm, namelijk een gesnoeide bomengroep, een vorm die ook niet aansluit op de overige beplanting. Daarnaast zullen de populieren van deze leeftijd door de forse snoei er niet beter op worden. Het scenario ‘snoeien’ verdient dan ook niet de voorkeur.

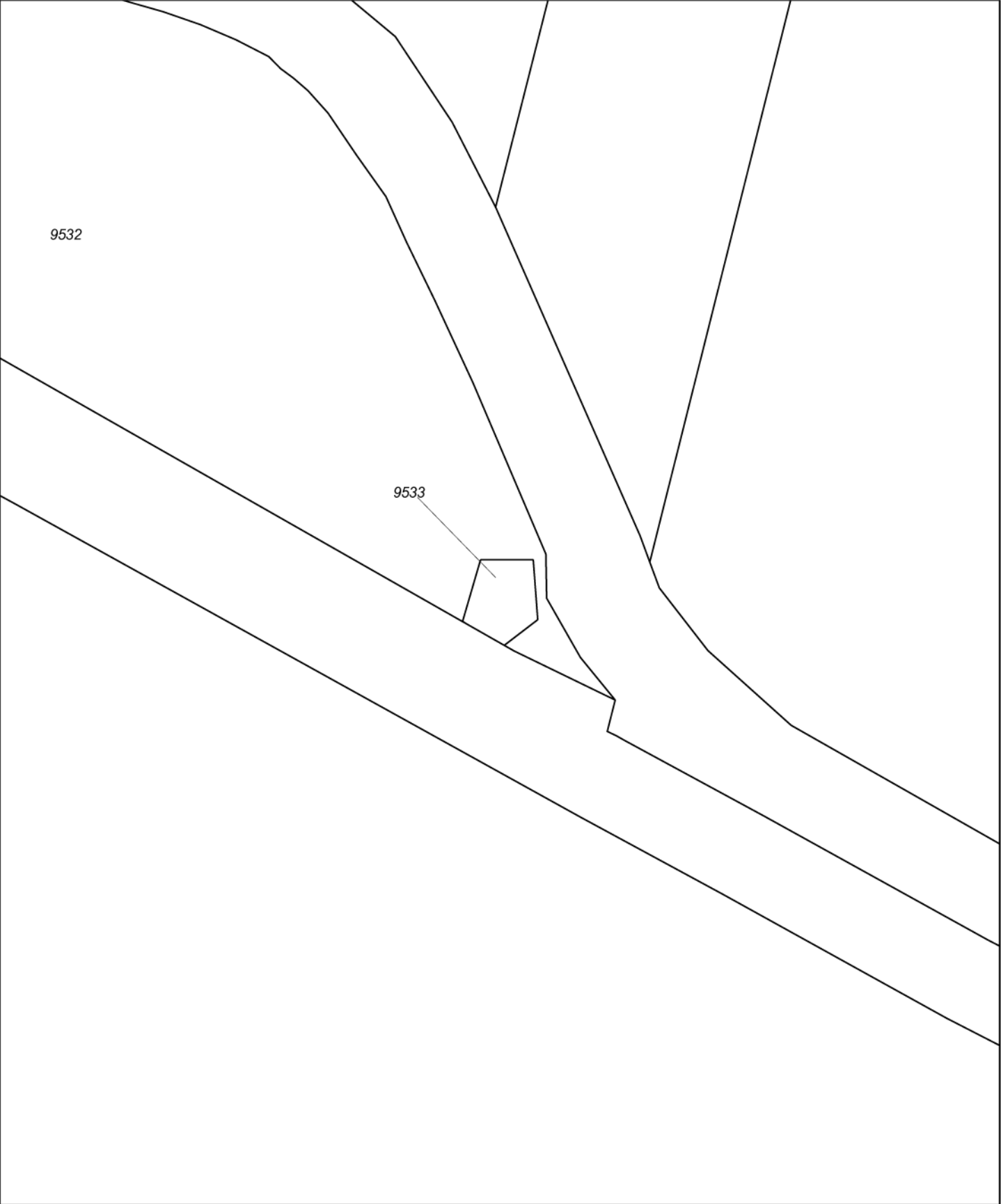
Het scenario ‘verwijderen én opnieuw beginnen’ omvat zowel een korte als een langere termijn stap die beide wel dienen te worden uitgevoerd. In dit scenario ligt de nadruk dus op ‘én’. In de eerste, korte termijn, stap wordt de te hoge, uitzicht belemmerende, populierengroep verwijderd. Er wordt dus een boomsoort verwijderd die verder in het landschap niet aanwezig is. In de periode tot de restauratie is afgerond staat de LWT dus niet ‘in het groen’. Gegeven het feit dat na de restauratie het gebied opnieuw wordt ingericht én het feit dat de LWT geen militaire functie meer heeft, is de afwezigheid van camouflagegroen voor een relatief korte periode dan ook acceptabel te noemen.

Dit leidt tegelijkertijd tot de aanbevelingen voor de periode na de restauratie.

Bij de herinrichting van het terrein dient de beplanting aan te sluiten bij de aanwezige soorten in het huidige landschap. Gegeven de variatie in de hoogte en soorten beplanting in de omgeving verdient een combinatie van bomen en struiken hier dan ook de aanbeveling (zie impressie).

Een tweede aanbeveling betreft de omvang van het herin te richten perceel. Op dit moment staat de LWT én bomengroep van populieren op een ‘postzegel’ van slechts 43 m² (zie kadastrale kaart op de volgende pagina). Voor de breedte van een boom wordt de vuistregel gehanteerd van breedte = $\frac{2}{3}$ x hoogte. Om recht te doen aan de LWT én het uitzicht én voldoende ruimte voor de beplanting wordt een ruimer perceel voor de herinrichting aanbevolen. Hierdoor kan in de toekomst een herhaling van de huidige situatie, te weten een bomengroep die te dicht op de LWT staat, worden voorkomen. Indien mogelijk zou rekening kunnen worden gehouden met de bestaande richting van de smalle strookverkeersweg in het gebied.

Afhankelijk van de uitkomst van het overleg met belanghebbenden (gemeente, tuinders) kan dan een inrichtingsplan worden gemaakt. De exacte invulling van het inrichtings- en beplantingsplan is dan ook afhankelijk van de omvang van het herin te richten perceel.

0 m 5 m 25 m

12345

25

Deze kaart is noordgericht

Perceelnummer

Huisnummer

Vastgestelde kadastrale grens

Voorlopige kadastrale grens

Administratieve kadastrale grens

Bebouwing

Overige topografie

Voor een eensluitend uittreksel, Apeldoorn, 20 oktober 2017

De bewaarder van het kadaster en de openbare registers

Schaal 1:500

Kadastrale gemeente

Sectie

Perceel

SCHOONEBEEK

A

9533

Aan dit uittreksel kunnen geen betrouwbare maten worden ontleend.

De Dienst voor het kadaster en de openbare registers behoudt zich de intellectuele eigendomsrechten voor, waaronder het auteursrecht en het databankenrecht.

Literatuur

Bazelmans, J. & Weerts, H. & Meulen M. van der, 2012, *Atlas van Nederland in het Holoceen*, Uitgeverij Bert Bakker.

Borger, G.J., 1984, 'Schoonebeek 1650 – 1800: begrensd bestaan aan de rand van het veen'. In: *Geplaatst in de tijd*. VU Amsterdam.

Drents Plateau, 2009, *Westerse Bos, Middendorp en Oosterse Bos. Cultuurhistorische waardering bebouwing en omliggend landschap*. Emmen

Elerie J.N.H., 1982, 'De oude bovenveencultuur in Oud-Schoonebeek', In: *Nieuw Drentse Volksalmanak 1883 – 2001*.

Elerie, J.N.H., 1989, 'Het veengebied tot 1850'. In Gerding, M.A.W. (red.); *Geschiedenis van Emmen en Zuidoost-Drenthe*.

Haer, D van der, 1989, 'De vervening vanaf 1850'. In Gerding, M.A.W. (red.); *Geschiedenis van Emmen en Zuidoost-Drenthe*.

Jong, H.J. de, 1982, 'Schoonebeek na 1850'. In: In Gerding, M.A.W. (red.); *Geschiedenis van Emmen en Zuidoost-Drenthe*.

Kuyper, J., *Gemeente Atlas van de provincie Drenthe*, 1867.

Minderhoud, H.D., 1980, *Schoonebeek, de eeuwen door*. De Spiker Schoonebeek

Neefjes, J. e.a., 2011, *Cultuurhistorische Atlas van de Vecht, biografie van Nederlands grootste kleine rivier*. WBooks/Provincie Overijssel.

Steekproef De, Archeologisch Onderzoeks- en Adviesbureau, 2006, *Archeologische Waarden in de Gemeente Emmen. Een Archeologisch en Historisch Bureauonderzoek*. Zuidhorn.

Stichting voor Bodemkartering, 1989, *Bodemkaart van Nederland Schaal 1:50.000. Toelichting bij kaartbladen 22 Coevorden Oost en 22 Coevorden West*, Wageningen.

Versfelt, H. J., 2003, *De Hottingeratlas van Noord- en Oost-Nederland 1773 – 1794*. Groningen.